

ҚЫТАЙ ТІЛІН ОҚЫТУДА ТЫҢДАЛЫМ ӘРЕКЕТІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ**Г. А. Сеитова¹, К. У. Кунакова², А. Б. Мусина³**^{1,2}Абылай хан атындағы ҚХҚЖӘТУ, Алматы қ., Қазақстан³Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университеті, Қызылорда қ., Қазақстанe-mails: ¹gaukhar1306@mail.ru, ²saule.gosteva@mail.ru, ³asel_m8383@mail.ru**Аңдатпа**

Қытай тілін шетел тілі ретінде үйрену, қытай тілі бойынша шеттілдік коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру қазіргі таңдағы шетел тілі бойынша құзыреттілікке негізделген шеттілдік білім беру парадигмасының басты бағыты. Ал шетел тілін меңгеру сөйлеу әрекетінің түрлері арқылы жүзеге асады. Тыңдалымды өзіне тән ерекшеліктер салдарынан қытай тілін меңгеру кезіндегі ең күрделі сөйлеу әрекетінің түрі. Сол себепті қытай тілін үйренуде тыңдалым бойынша жиі жіберілетін қателіктерді саралау, оларды болдырмас мақсатында жүргізілетін жұмыстар, қолданылатын тәсілдерді анықтау зерттеу мақаламыздың мақсаты болды. Қойылған мақсатқа жету үшін және қолданылған әдістердің тиімділігін анықтау үшін сандық зерттеу әдісі бойынша қытай тілін шетел тілі ретінде оқып жатқан студенттерге тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізілді. Зерттеуіміздің нәтижесі бойынша тыңдалым барысында орын алатын қателіктер айтылым барысында да жіберіледі және керісінше студенттердің айтылым барысында дұрыс дыбыстауда жіберетін қателіктері олардың тыңдалым кезінде сол дыбыстарды түсінбеуіне алып келеді, одан бөлек тыңдалым кезінде жіберілетін қателіктер жүйеленді және оларды шешу жолдары ұсынылды және қолданылған әдістер бойынша эксперименттік топ студенттері бақылау тобының студенттеріне қарағанда жоғары көрсеткіш көрсетті.

Түйін сөздер: қытай тілі, сөйлеу әрекетінің түрлері, тыңдалым, шеттілдік коммуникативтік құзыреттілік, әдіс, аудио, жаттығу

СПОСОБЫ РАЗВИТИЯ АУДИРОВАНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ КИТАЙСКОМУ ЯЗЫКУ**Г. А. Сеитова¹, К. У. Кунакова², А. Б. Мусина³**^{1,2} КазУМОиМЯ имени Абылай хана, ³ КУ имени Коркыт Ата^{1,2} г. Алматы, ³ г. Кызылорда, Казахстанe-mails: ¹gaukhar1306@mail.ru, ²saule.gosteva@mail.ru, ³asel_m8383@mail.ru

Аннотация. Изучение китайского языка как иностранного, формирование иноязычной коммуникативной компетенции по китайскому языку - это ключевое направление современной парадигмы иноязычного образования, основанной на компетенциях по иностранному языку. Овладение иностранным языком осуществляется через виды речевой деятельности. Аудирование - наиболее сложный вид речевой деятельности при овладении китайским языком из-за присущих ему особенностей. Целью нашей исследовательской статьи стало выявление наиболее часто допускаемых ошибок в изучении китайского языка, работа по их устранению, выявление применяемых подходов. Для достижения поставленной цели и определения эффективности используемых методов была проведена опытно-экспериментальная работа со студентами, изучающими китайский язык как иностранный, по количественному методу исследования. По результатам нашего исследования ошибки, допущенные в ходе аудирования, допускаются и в ходе произношения, и наоборот, ошибки, допущенные студентами при правильном произношении, приводят к непониманию ими этих звуков во время аудирования. Кроме того, систематизированы ошибки, допускаемые во время аудирования, предложены пути их решения. Констатируется, что студенты экспериментальной группы показали более высокий показатель, чем студенты контрольной группы.

Ключевые слова: китайский язык, виды речевой деятельности, аудирование, иноязычная коммуникативная компетенция, метод, аудио, упражнение

WAYS OF IMPROVING LISTENING SKILLS IN CHINESE

G.A. Seitova¹, K. U. Kunakova², A. B. Musina³

^{1,2} Abylai Khan Kazakh UIRandWL, ³ Kyzylorda University named after Korkyt ata

^{1,2} Almaty, ³ Kyzylorda, Kazakhstan

e-mails: ¹ gaukhar1306@mail.ru, ² saule.gosteva@mail.ru, ³ asel_m8383@mail.ru

Abstract. The study of Chinese as a foreign language, the formation of foreign language communicative competence in Chinese is a key direction of the modern paradigm of foreign language education based on foreign language competencies. The acquisition of a foreign language is carried out through the types of speech activity. Listening is the most difficult type of speech activity that must be perceived when mastering the Chinese language due to its inherent features. That is why the purpose of our research article was to identify the most common mistakes in learning Chinese, work to eliminate them, identify the approaches used. To achieve this goal and determine the effectiveness of the methods used, experimental work was carried out with students studying Chinese as a foreign language using the numerical research method. According to the results of our research, mistakes made during the hearings are also allowed during pronunciation, and vice versa, mistakes made by students with correct pronunciation lead to their misunderstanding of these sounds during the hearings, in addition, mistakes made during the hearings are systematized, ways of solving them are proposed and according to the methods used, students of the experimental group they showed a higher indicator than the students of the control group.

Keywords: Chinese language, types of speech activity, listening, foreign language communicative competence, method, audio, exercise

Кіріспе

Қытай тілі дүние жүзі тілдері арасында өзіне тән ерекшеліктеріне қарай меңгерілуі ең күрделі оқшауланған тілдер қатарына жатады. Ол ең алдымен, әрине, оның таңбалық-иероглифтік жазуға негізделуінде, себебі иероглифтер сөздің фонетикалық дыбысталуына байланысты емес, сонымен қатар сөздерді құрайтын буын саны шектеулі болғандықтан оларды ажырату үшін қолданылатын арнайы тондар дыбыстау кезінде қиындық туғызады. Осыған қарамастан қытай тіліне қызығушылық танытып жатқан шетелдіктер саны жылдан жылға динамикалық өсіммен артып келе жатыр. Бұл ең алдымен ҚХР-дың әлемдік алпауыттар қатарына жатуына, белсенді геосаяси ойыншы болуына, экономикасы тұрақты түрде ілгері дамуына байланысты. ҚХР Қазақстан экономикасының барлық секторындағы ірі, орташа, шағын көлемдегі инвестор болып табылады, сонымен қатар біздің шекаралас көршіміз. Сондықтан да қазақстандықтар өз шеттілдік құзыреттіліктерін арттыру, сұранысқа ие маман болу мақсатында қытай тілін үйренуде. Бұл тек тілдік мамандықтар иелеріне қатысты емес, сонымен қатар басқа сала мамандары тарапынан да қызығушылық танытуда. Ал, осындай меңгерілуі күрделі шетел тілі – қытай тілін неғұрлым тиімді, нәтижелі оқыту әдіскерлер тарапынан үздіксіз іздемпаздықты талап етуде.

Шет тілін оқыту сөйлеу әрекетінің түрлеріне қарай негізделіп жүзеге асырылады. Олар, рецептивті сөйлеу әрекетінің түрлері – тыңдалым мен оқылым және продуктивті сөйлеу әрекетінің түрлері – айтылым мен жазылым. Осы тілдің төрт аспектісін қатар алып жүру арқылы шетел тілі сәтті меңгеріледі. Бұл мақала барысында біз сөйлеу әрекетінің түрі тыңдалым арқылы қытай тілі бойынша шеттілдік коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру мүмкіндіктерін қарастырамыз.

Шеттілдік коммуникативтік құзыреттілік ұғымы ғалымдардың басым көпшілігінің берген анықтамасы бойынша сөйлеу әрекеті түрлерін пайдалана отырып шетел тілінде тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынас орнату мүмкіндігін білдіреді [1; 50]. Ал бұл дағдыны тыңдалым арқылы арттыру - өте күрделі процесс.

Тыңдау – сөйлеу әрекетінің күрделі көп деңгейлі түрі. Лурия А. Р.: «Кіріс сөйлеу ақпаратын декодтау процесі сыртқы, кеңейтілген сөйлеуді қабылдаудан басталады, одан соң мәлімдеменің жалпы мағынасын түсінуге, содан кейін осы мәлімдеменің астарлы мәтінін түсінуге көшеді», - деп тамаша түсінік берген [2; 136].

Тыңдалым өздігінен ауызша хабарламадағы мағлұматты қабылдау, түсіну және белсенді түрде қайта өңдейтін күрделі рецептивті ой-мнемикалық қызмет болып табылады. Сөйлеуді құлақ арқылы қабылдау және түсіну процесі зейін, есте сақтау, ықтималдық болжау және түсіну сияқты механизмдердің жұмысымен қамтамасыз етіледі. Жады көптеген тыңдаушылар үшін сөйлеуді қабылдау механизмі ретінде шешуші рөл атқарады [3; 77].

Тыңдап оқытудың тиімді формалары мен әдістерін қолдану үшін алдымен түсіну процесін ұғыну керек. Бұл процесті шамамен үш кезеңге бөлуге болады: сәйкестендіру және сегменттеу, сәйкестендіру және түсіну және есте сақтау. Осы үш фазадағы барлық психологиялық процестер сәтті аяқталғанда ғана мұны тыңдауға үйрету үдерісіне нақты дайындық деп санауға болады. Сәйкестендіру және сегменттеу кезеңінде тыңдаушы сөйлеудің лексикалық, семантикалық, синтаксистік және одан да ірі тілдік бірліктерін ғана емес, сонымен бірге сөйлеушінің мақсатын, эмоциясын және қарым-қатынасын анықтауы керек. Ақпараттың бұл үлкен көлемі ақпараттың жоғары тығыздығын тудырады. Оқылым процесімен салыстырғанда, тыңдалым кезінде оны бірден түсініп алу керек.

Анықтау және түсіну кезеңінде өмірлік тәжірибелер мен білімдер маңызды рөл атқарады, өйткені олар тыңдаушыға болашақ мазмұнды болжауға және қысқа мерзімді есте сақтауды жеңілдетуге көмектеседі. Дегенмен, бар білім семантикалық араласу қаупін де тудырады, өйткені студент әрқашан естігенін анықтау үшін өзінің көру және есту құбылыстарын қолдануға бейім және олардың арасындағы ұқсастықтар жиі түсінбеушіліктерге әкеледі. Есте сақтау - соңғы деңгейі. Бұл кезеңде ақпаратты жеңілдету және жою қажет, сондықтан студенттерге маңызды ақпаратты маңызды емес ақпараттан ажыратуға көмектесу керек, өйткені мидың ақпаратты қабылдау мүмкіндігі шектеулі. Осы үш негізгі процеске сүйене отырып, біз сырттан тереңдікке, сырттан ішке қарай оқытудың сәйкес формасын қабылдауымыз керек [4; 473]. Ал қытай тілінің дыбысталу қарқыны қазақ тіліне қарағанда жылдам болғандықтан студенттердің артикуляциялық аппаратына игеріп, қорыту қиындық туғызады. Қытайдың тілді машықтандыруға арналған дайындық курстарында қытай тілін үйрету жоғарыда аталған сөйлеу әрекетінің төрт түрін жеке дара пән ретінде өту арқылы жүзеге асырылады. Тыңдалымға арналған курс «听力教学法» терминімен берілген. Қытай зерттеушісі Лэу Соңхау (刘颂浩) тыңдалымды сөйлеу әрекетінің басқа түрлерімен тығыз ұштастыра байланыстыру маңызды деп есептейді, әсіресе тыңдалған материалды диктант түрінде жазып отыру. Яғни, рецептивті әрекеттен продуктивті әрекетке бірден өтіп отыру шетел тіліндегі лексикалық, грамматикалық қордың ұлғайып, есте сақталуын күшейтеді [5; 44].

Ал, Джаң Ли (张梨) тыңдалымға арналған еңбектерінде тыңдалатын материалды алдын-ала жорамалдау шетел тіліндегі ақпаратты қабылдау алдында үлкен рөл ойнайтынын атап көрсеткен [6; 140]. Дәлірек айтқанда, тыңдалымды жорамалдау семантикалық және грамматикалық аспектілердің дамуына әкеледі, ал орыс ғалымы Е. Н. Соловованың пайымдауынша шетелдік ақпаратты тыңдау арқылы игеру, қабылдау барысында лингвистикалық және мағыналық аспектілер орын алады [7]. Қытай тілін шетел тілі ретінде үйрету әдістемесімен айналысатын америкалық ғалым Чи Яңроң 齐燕荣 жоғарыдағы ғалымдардың ұсыныстарын тыңдалымға арналған монографиялық еңбегінде біріктіріп, практикалық кеңестермен бөлісіп шығарды. Ол жерде негізінен кілт сөздер, негізгі тұжырымды сипаттайтын сөйлемдерді табу әдісі баяндалған [8; 120].

А.И.Иванова және Т.В.Иоффе студенттердің тыңдалым әрекетін тақырыптық видеоматериалдар арқылы дамытуды ұсынады, себебі қысқаметражды видеофрагменттер

арқылы студенттердің шеттілдік ақпаратты жорамалдауға, активті және пассивті сөздік қорын қалыптастыруға ыңғайлы деп есептейді [9; 121].

Қытай тіліндегі дыбыстарды тыңдау арқылы игеру қиын мәселе, онымен қоса, тондарды есту де өте маңызды, өйткені ол тек дыбыстық қателікке ғана емес, сөздің мазмұндық қателігіне алып келеді. Қытай тілінде буын саны шектеулі болғандықтан оларды мағыналық жағынан ажырату үшін төрт түрлі тон және нөлдік тон қолданылады, сондықтан тонды дұрыс есту және дыбыстау арқылы ажырату сөздің мағыналық сипатын дұрыс тануға мүмкіндік береді. Практикалық сабақтар барысында бастапқы деңгейде жаттығулардың басым бөлігі тонмен жұмыс істеуге арналады. Себебі, студенттер үшін қытай тілін меңгерудегі ең күрделі дағдылардың бірі – сөздерді дұрыс дыбыстау, мәтінді есту арқылы игеріп, аудару. Дегенмен, одан басқа қытай тілінің

- оқшауланған тілдер қатарына жатуы,
- өзіне тән спецификалық ерекшеліктердің болуы,
- фонетикалық, лексикалық, грамматикалық қиындықтары,
- сөйлеудің экспрессивті және стилистикалық бояуы,
- әлеуметтік-мәдени мазмұны

қытай тілін үйренушілерге көптеген кедергілер алып келеді.

Мысалы, жоғарыда атап өткеніміздей, қытай тілінің просодиялық жүйесі ерекшеліктерінен туындайтын буын деңгейіндегі дауыстың тондық модуляциясы, қытайлықтардың тез сөйлеу мәнері, қазақ, орыс тілді білім алушылардың физиологиялық есту және артикуляциялық аппарат құрылысының қытайлықтардыкінен өзгеше болуы дыбыстарды сәйкестендіруде, қытай тіліндегі омофондардың көптігі сөз сәйкестендіруде, Қытайдың басқа аймақтарында тұратын халықтың диалектік өзгешілігі, жалқы есімдердің нақты белгілінген қорының болмауы оларды дифференциациялауда орасан қиындықтар туындатады. [10; 44].

Қытай тілі бойынша студенттердің есту қабілетін сәтті қалыптастырып, дамыту үшін маңызды факторды Peng Zhang зерттеген. Ғалымның айтуы бойынша шетел тіліндегі есту қабілетін дамытуға студенттерге мотивация, оқыту стратегиясы және адамның жеке тұлғалық тілдік бейімділігі сараланған. Барселона жастарына жүргізілген бұл сынақ қорытындысы тіл үйренуде мотивация қытай тілін үйренудің табысты болжаушы факторы екені анықталды, сонымен қатар, тыңдалым барысында қолданылатын арнайы оқу стратегиясы қытай тілін тыңдау, есту сәттілігіне, қытайлық тыңдау дағдыларын дамытуға айтарлықтай әсер етті. Ал, студенттердің тұлғалық тілдік бейімділіктері тыңдау дағдысын қалыптастыруға әсері байқалмады. Яғни, студенттердің бойына қытай тілінде тыңдау қабілетін қалыптастырып, дамыту үшін бастапқы деңгейде студенттерге тиімді оқыту әдістерімен мотивация (сыртқы) бере отырып оқыту оңтайлы нәтижеге әкелетінін дәлелдеген [11].

Ал, Е.Р. Гужинская өз еңбегінде студенттердің аудиотивтік қабілетін дамыту үшін қытай тілін үйрену барысында туындайтын қиындықтардың шешімін уақытылы тауып, қажетті тәсілдер арқылы оларды дұрыс бағытқа қоюды ұсынған. Оларға әдетте аудиомәтін шеңберіндегі бірқатар қиындықтар, сөздік қордың жеткіліксіз болуы, психологиялық кедергілер, т.б. жатады. Студенттердің тыңдалым қабілетін жақсарту үшін тек сабақ форматына шақталып жасалған аудио материалдар мен оларға қатысты диктордың артынан қайталау ұсынылатын жаттығулар ғана емес, сонымен қатар қытай тіліндегі әуезді әндер мен видеоматериалдар да қолданылуы қажет. Ал, мәдени сипаттағы қарама-қайшылықты жою мақсатында тақырыпқа сәйкес аудио және видео материалдар пайдалану керек. Олармен жұмыс істеу барысында студенттер тек Қытайдың мәдениетімен танысып, қабылдап қана қоймай, сонымен қатар, қытайлықтардың қалыпты сөйлеу мәнерін қабылдауды үйренеді [12; 318]. Осындай көзқарасты Д.А. Жигульская да ұстанады. Оның айтуы бойынша жалғастырушы деңгей кезінде қытай тілін көркем фильмдер арқылы үйрену студенттерге тілді дұрыс және

уақыт жағынан тез меңгеруге мүмкіндік береді. Қытайлық көркем фильмді 10-15 минут ұзақтығымен бірнеше эпизодқа бөліп, әр эпизод сайын фильмге қатысты жаттығулар легін жүргізіп отыру қажет. Мысалы, эпизодты бір рет көргеннен кейін эпизодқа қатысты берілген тұжырымдардың дұрыс немесе бұрыс екенін анықтаңыз, екінші рет көргеннен кейін сөйлемдерге жауап беріңіз, аталған сөйлемдерді кім кімге бағыттап айтып жатыр талдаңыз, үшінші мәрте көргеннен кейін келесі фразаларды қытай тіліне аударыңыз деген сияқты тапсырмалар беріледі. Бұдан бөлек, коммуникативтік қабілетті дамытуға арналған өз пікіріңізді білдіріңіз, көрген эпизод бойынша түсінігіңізді баяндаңыз, оқиғалар желісі қалай жалғасын табады деген сияқты тапсырмалар бар. Көркем фильм бойынша барлық эпизодтар талданып біткеннен соң студенттерге жалпы кино бойынша мәселік тапсырма беріледі. Ол фильмге жазбаша рецензия беру немесе шығармашылық тұрғыда ұнаған эпизодты топтасып рөлдерге бөлініп ойнап шығу [13; 165]. Көріп отырғанымыздай, ұсынылып отырған тәсіл студенттердің қытай тілін қытайлықтардан үйренуге, олардың мәдени ерекшеліктерімен танысуға, сонымен қатар әлеуметтік-тұрмыстық өмірімен жақынырақ танысуға мүмкіндік береді, яғни Қытайды «ішінен» тану мүмкіндігі туады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу барысында тыңдалымға қатысты дидактикалық материалдарды саралау, салыстыру, жүйелеу әдістері қолданылды. Сонымен қатар, қытай тілі пәнінен шеттілдік коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудағы тыңдалым әрекетінің үлесін тексеру мақсатында сандық зерттеу әдісі тағайындалды. Зерттеу жұмысы бір семестр көлемінде «Екінші шетел тілі: қытай тілі» пәні бойынша Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің «Аударма ісі» мамандығының 38 студентінің қатысуымен өтті. Үлгерімі жағынан шамалас студенттер эксперименттік (20 студент) және бақылау тобы (18 студент) болып екі топқа бөлінді. Жұмыс барысында эксперименттік топ студенттері тақырыптық мәтін мен жаңа лексикалық қордан бөлек айтылымға қатысты жаттығулар тобын да аудио нұсқасының сүйемелдеуімен өтті, сонымен қатар қосымша тақырыпқа қатысты видео ақпараттар да берілді. Ал бақылау тобы студенттері тек мәтін мен жаңа сөздердің аудио нұсқасын ғана тыңдап отырды.

Нәтиже мен талқылау

Тыңдалым барысында студенттер тарапынан туындайтын қателіктерді сараптай келе, оларды шешу жолдары қарастырылды. Ең жиі жіберілетін қателік бұл қытай тілінің просодиялық ерекшелігіне байланысты буын деңгейіндегі тонның модуляцияға, яғни өзгеріске ұшырауы. Бұл қателікті болдырмау үшін студенттер немесе қытай тілін үйренушілер тіл үйренудің ең бастапқы деңгейінде мұқият болып, қытай тілінің фонетикалық жүйесін, фонологиялық құзыреттілігін бойларында жіті қалыптастыруы шарт. Келесі қиындық туындататын мәселе бұл тыңдау кезінде қытайша сөйлеу мәнерінің экспрессивті бояуы мен өте тез қарқынынан сөзді түсінбеу болып табылады. Бұл қиындықты шешудің жолы аудио темпін біртіндеп ұлғайту және Н.Замяткиннің ұсынған тәсілі бойынша күніне кемінде 3 сағат шетел тіліндегі аудио жазбаларды тыңдау. Тыңдалым кезіндегі келесі қиындық бұл дыбыс деңгейінде сәйкестік табу, яғни қытай тілі туған тілі болып табылатын халықтардың физиологиялық тұрғыда есту және артикуляциялық аппаратының өзгеше болуы. Бұл қателікті болдырмас үшін тілді меңгерудің бастапқы және орта деңгейлерінде дыбыстарды ажыратуды автоматты дәрежеге жеткізу. Одан кейін қытай тіліндегі омофондардың тым көп болуынан сөздерді сәйкестендіруде туындайтын қателік, оны шешудің жолы қытай тіліндегі сөздік қорды ұлғайту, тақырыптық мәтін мазмұнын ескеру болып табылады. Сонымен қатар, тыңдалым кезінде Қытайдың басқа аймақтарында тұратын халықтардың дыбыстаудағы фонетикалық ерекшеліктер де материалды қабылдауға қиындық туғызады, ол үшін қытай тіліне

тән диалектік дыбыстау ерекшеліктерімен танысып, ажырата білуді үйрену керек. Тағы бір қиындық оқшауланған типтегі тілдің морфологиялық және синтаксистік ерекшелігінен туындайтын грамматикалық қиындық. Ол үшін лексикалық сөздердің қолданысын жіті түсініп, лексика-грамматикалық жаттығуларды көп орындап жаттығу керек. Сонымен қатар, қытай тілінде нақты есім сөздердің тобы болмауынан жалқы есімдерді ажырату қиындық туғызады. Ол үшін көбінесе тыңдалымға берілген материалдың мәтінімен жұмыс істеу көмектеседі.

Аудиомен жұмыс барысында туындайтын қателіктерді жіктеу оларды шешуге және болдырмауға септігін тигізеді.

№1 кесте. Қытай тілі бойынша тыңдалым барысында жіберілетін қателердің жіктелуі
(авторлармен жасалған)

№	Қиындықтар санаты	Салдары	Әдістемелік ұсыныстар
1	Тон модуляциясы	Қытай тілінің просодиялық жүйесінің ерекшелігі	Тіл үйренудің ең бастапқы деңгейінде мұқият болып, қытай тілінің фонетикалық жүйесін, фонологиялық құзыреттілігін бойларында жіті қалыптастыру
2	Қалыпты сөйлеу мәнерін қабылдау	Қытайлықтардың сөйлеу мәнерінің экспрессивті бояуы мен өте тез қарқыны	Аудио жазбалардың темпін біртіндеп ұлғайту
3	Дыбыс сәйкестігі	Қытай тілі туған тілі болып табылатын халықтардың физиологиялық тұрғыда есту және артикуляциялық аппаратының өзгеше болуы	Тілді меңгерудің бастапқы және орта деңгейлерінде дыбыстарды ажыратуды автоматты дәрежеге жеткізу
4	Сөз сәйкестігі	Қытай тілі туған тілі болып табылатын халықтардың физиологиялық тұрғыда есту және артикуляциялық аппаратының өзгеше болуы	Тілді меңгерудің бастапқы және орта деңгейлерінде дыбыстарды ажыратуды автоматты дәрежеге жеткізу
5	Сөйлеу кезіндегі фонетикалық ерекшеліктер	Әртүрлі аймақтарда тұратын халықтардың диалектісі	Қытай тіліне тән диалектік дыбыстау ерекшеліктерімен танысып, ажырата білу
6	Грамматикалық қиындықтар	Оқшауланған типтегі тілдің морфологиялық және синтаксистік ерекшелігі	Лексикалық сөздердің қолданысын жіті түсініп, лексика-грамматикалық жаттығуларды көп орындап жаттығу
7	Жалқы есімдерді дифференциациялау	Нақты есім сөздердің белгілі тобының болмауы	Тыңдалымға берілген материалдың мәтінімен жұмыс істеу

Осы қиындықтарды ішінара болса да, шешу үшін сабақ барысында тыңдалым әрекетіне арналған келесідей жаттығулар ұсынылады:

- Диктордан кейін қайталау;
- Тондардың, шыңмұлар мен юнмұлардың айырмашылығына арналған жаттығулар;
- Тон модуляциясына арналған жаттығулар;
- Берілген аудиоматериалдар бойынша сөйлеу ырғағын біртіндеп жеделдету;
- Мәнмәтін шеңберінде лексикалық қорды ұлғайту;
- Аудиомәтінді тыңдамас бұрын мәтінмен танысу.

Оқулықтардың басым бөлігінде бастапқы деңгейде тондарды дұрыс дыбыстауды үйрену кезінде тыңдалым әрекеті айтылым және оқылым әрекеттерімен қатар жүреді, диктормен бірге немесе диктордан кейін қайталау ұсынылады [9].

Тыңдалым әрекетіне арналған қарапайым жаттығулар төмендегідей:

- Диктордың артынан қайталаңыз: bā-bá-bǎ-bà, mā-má-mǎ-mà, pō-ró-pǒ-rò және т.б.
- Тыңдап, тиісті тонмен берілген буынды таңдаңыз: ba-ba, ba-pa, bi-bie және т.б.
- Тыңдап, буындардағы тонды белгілеңіз/атаңыз: zhī, chí, zhē, zhào, chāo және т.б.
- Тыңдаңыз және қайталаңыз: hěn gāo, hěn nán, hěn hǎo, hěn dà (үшінші тон модуляциясы), gēge, tāmen (нөлдік тон), chū mén, dāngrán, guāngpán (бірінші және екінші тонға арналған жаттығулар) және т.б.

- Тыңдап, айтылған тонды анықтаңыз: chāng-chāng, shuō-shuō, wēn-wēn және т.б.

Қарапайымнан күрделіге қарай ауысқан жаттығуларға келесідей түрлерін жатқызамыз:

- Көп буынды сөздерді қайталаңыз: túshūguǎn, bówùguǎn, dàshǐguǎn, měishùguǎn.
- Берілген сөйлемдегі буындарға тиісті тон қойып шығыңыз: fúxi kewen, yúxi shengci, huozhe zuo lianxi немесе you shihou shang wang gen pengyou liao tianr huozhe shoufa yimeir.

- Асты сызылған буынның тонын анықтаңыз: Nǐ de sushe anjing ma?, xingqiliu he xingqiri nǐ zuo shenme?[14; 66].

Қытай тілін үйренуге ұсынылатын оқулықтарды сараптай келе, тыңдалым әрекетіне арналған жаттығулардың басым бөлігі білім алушылар тыңдап есту аппаратында фонемалық естуін дамыту үшін қытайлық дикторлар артынан қайталау арқылы автоматты түрде жадыда қалдыруға арналғанын байқаймыз.

Тондардың, шыңмұлар мен юнмұлардың айырмашылығын, пиньиндерді анық меңгергеннен кейін білім алушыларға логикалық тұрғыда диктордың екпін қойған сөзін анықтап, соған сұрақ қою ұсынылады. Сонымен қатар, лексикалық қорды дамытуға арналған жаттығуларға айтылған сөйлемге сәйкес тиісті суретті таңдаңыз немесе өз сөзіңізбен баяндаңыз деген жаттығуларды жатқызсақ болады. Грамматикалық конструкцияларды меңгеруге де осы іспеттес жаттығулар ұсынылады, мысалы: 现在几点 немесе 箱子里有什么 сияқты диктордың қойған сұрақтарына сөйлем құрылымын дұрыс сақтай отырып жауап беру.

Тыңдалым әрекетін ары қарай дамыту үшін білім алушылардың назарына аудио материалдардан бөлек, көлемі мен күрделілігі жағынан әртүрлі тақырыптық видео материалдар да ұсынылады. Олар кішігірім мамандыққа сәйкес роликтерден, сабақтан тыс уақытта көретін толық метражды фильмдер де болуы мүмкін, оған қоса фонемалық есту қабілеті үшін әуезді әндерді де тыңдау пайдалы екені айқын. Әдетте, бұл сатыда тыңдау барысында аудиовизуалды тәсіл қолданылады, яғни студенттердің тыңдаған және көрген материалдарын қарапайым тұрмыс барысында пайдалана алу, қытай тілінің фонетикалық түрлілігін көрсете білу туған тілі мен қытай тілін салыстыра алу (субтитр көмегімен), визуалды қабылдау арқылы болжай отырып, алдын-ала белгілі бір ой қорытындысына келу мүмкіндігі қарастырылады [15; 270].

Жаңа сабақ барысында міндетті түрде аудио және видео визуалдық құрылғылар қолданылады. Себебі сабақ барысында студенттерге қытай тілін оқытушыдан бөлек тіл иесінің өзінен есту маңыздылығы зор. Студенттер аудиториялық сабақтан тыс көптеген электронды бағдарламалар арқылы, мысалы: Yabla pinyin chart with audio, Pinyin audio and video on youtube, New concept mandarin introduction to pinyin, Arch Chinese, Pinyin practice, Yoyo Chinese т.б. өздерінің қытай тілін есту арқылы түсіну және оны ауызша қайталау арқылы барынша дұрыс сөйлеу дағдыларын игереді.

Сонымен, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің базасында жүргізген тәжірибелік эксперименттік жұмысымыздың нәтижесі бойынша эксперименттік топтың студенттері бақылау тобы студенттерімен салыстырғанда аудио және видео материалдармен көбірек жұмыс жасау арқылы қытай тілі бойынша шеттілдік коммуникативтік дағдыларын дамыта білген, қытай тілінде сөйлеу қабілеті жақсарғаны байқалып отыр. Бұл дегеніміз қытай тілінде шеттілдік коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруда тыңдалым әрекетін тереңірек оқу нәтижеге тез жетуге септігін тигізетін фактор. Шеттілдік коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасуы бойынша семестр соңында бақылау кесіндісі келесідей көрсеткішті көрсетті:

2- кесте. Тыңдалым бойынша бақылау қорытындысының кесіндісі (авторлармен жасалған)

Деңгей	Бақылау тобы	Эксперименттік топ
Жоғары	16%	25%
Орташа	38%	41%
Төмен	46%	34%

Қорытынды бақылау жұмысын екі топ студенттерінің тыңдалым әрекеті бойынша нәтижесін көру мақсатында аудио және видео форматында тапсырмалар берілді. Алынған кесіндінің көрсеткіштері келесідей болды. Бақылау тобының студенттерінің 16% және эксперименттік топ студенттерінің 25% жоғары көрсеткішке қол жеткізді. Олар берілген материалды максималды түрде түсініп, тақырыпқа қатысты қойылған сұрақтарға мүмкіндігінше дұрыс жауап берген және өз ойларын жеткізген. Бақылау тобы студенттерінің 38% және эксперименттік топ студенттерінің 41% аудио таспа тақырыбын орташа деңгейде түсініп, сұрақтарға ішінара жауап берген. Өкінішке орай, бақылау тобының 46% студенті, ал эксперименттік топтың 34% студенті берілген тақырыптық аудио мәтінді дұрыс түсіне алмаған, сол себепті сұрақтарға да дұрыс жауап бере алмай төмен деңгей көрсеткішін көрсетіп отыр. Әрине, қытай тілінде аудио материалды қабылдап түсіну жоғарыда тоқталған көптеген факторларға байланысты қиындық туғызады. Дегенмен, төмен деңгей көрсеткен студенттер санының жоғары болуы, тыңдалым бойынша әдіс-тәсілдермен жұмыс істеп, әлі де әдіскерлер тарапынан жетілдірілуі керек екендігін көрсетіп отыр.

Себебі сөйлеуді есту арқылы қабылдау қабілеті практикалық әрекеттер арқылы өздігінен дамымайды және сөйлеудің қосымша өнімі емес, арнайы дайындықты қажет етеді. Мақсатты тыңдау жаттығулары болмаған жағдайда, мәтінді тыңдап түсіну, тіпті ана тілінде де орташа 50%-дан аспайды [16; 99]. Шетел тілін оқыту жағдайында шетел мәтінін түсіну деңгейі ана тілінен де төмен, бұл сөйлеу әрекетінің ерекшелігі мен күрделілігін ескере отырып, арнайы тыңдау жаттығулары пайдалылығының қосымша дәлелі. Сонымен қатар, студенттердің тыңдау қабілеттерінің нәтижелі болуына сөздік қорларының көлемі, морфологиялық және синтаксистік вариацияға бейімділігі, сөйлеу қарқынының жылдамдығы және өздеріне деген сенімділігінің жоғары болуы тікелей әсер етеді [17].

№1 диаграмма. Тыңдалым бойынша бақылау қорытындысының кесінді көрсеткіші (авторлармен жасалған)

Тыңдалым дағдысымен көлемдірек жұмыс жүргізген эксперименттік топтың студенттері тек тыңдалым дағдысын ғана жақсартып қоймай, онымен қоса, сөйлеу әрекетінің басқа түрлері айтылым, оқылым, жазылымды да өсіргені алынған қорытынды бақылау жұмысының

нәтижесінен белгілі болды. Студенттер қытай тілі бойынша шеттілдік коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру жолында тыңдалым арқылы қытайлықтардың өз ана тілі ретінде еркін, шынайы сөйлеу мәнерін бойларына сіңіруі олардың қытай тіліне деген қызығушылығын жоғарылатып, өздеріне деген сенімдерінің өскені, қытайлықтармен диалогқа түсу мүмкіндіктерінің бар екендігін түсінді. Бақылау тобының студенттеріне жүргізген тыңдалымға қатысты жаттығу, әдістердің шектеулі болуы әсерінен олардың басым бөлігінің тілді университет қабырғасы сыртында қолдануға жасқанатыны, қарым-қатынасқа психологиялық тұрғыда еркін түсе алмауы байқалып отыр.

Қорытынды

Көріп отырғанымыздай, шетел тілін үйренуде, оның ішінде біздің ана тіліміз қазақ тіліне ұқсамайтын, болмысы мүлдем бөлек, тарихы тереңде, сино-тибеттік тілдер отбасына жататын, диалектік дыбыстық айырмашылығы орасан қытай тілін меңгеру барысында студенттердің қабылдауына ең күрделі сөйлеу әрекетінің түрі, бұл – тыңдалым. Қытай тіліндегі сөздерді құрайтын нақты буын санының шектеулі болуы, оларды ажырату мақсатында қолданылатын тондар тіл үйрену үдерісін қиындата түседі. Себебі, түрлі факторларларға, мысалы диалектіктік ерекшелікке, мән мәтін мазмұнына, адамдардың сөйлеу кезіндегі физиологиялық өзгешелігіне, қытайлықтардың есту аппараттары мен артикуляциялық жүйесінің біздікінен басқаша болуына байланысты естіген ақпаратты дұрыс түсінбей қалу қаупі бар, ал жіберілген қателік тек дыбыстық емес, мазмұнын өзгерткен өрескел қатеге әкелуі мүмкін. Сондықтан, студенттер қытай тілін үйренудің бастапқы деңгейінде қытай тілінің фонетикалық, фонологиялық жүйесін дұрыс меңгеруі олардың тыңдалым бойынша берілген ақпаратты дұрыс түсінуіне алып келеді, себебі дыбысты дұрыс дыбыстай алған жағдайда ғана оны дұрыс ести алу мүмкіндігі туады. Ол үшін сабақ үстінде және сабақтан тыс уақытта да қытай тіліндегі аудио және видео таспаларды тыңдау және көру, сабақ үстінде тыңдалымға қатысты жаттығуларды орындау, студенттердің тыңдалған ақпаратты қабылдап, қорытып, содан кейін оны коммуникативтік құзыреттіліктің негізін құрайтын ауызша, жазбаша қарым-қатынас орнату кезінде пайдалануына, сонымен қатар, сөйлеу кезінде орын алатын психологиялық кедергі әлсіреуіне мүмкіндік береді. Аудио және видео ақпаратты көп көру және тыңдау арқылы студенттер бейсаналы түрде қытайлықтардың сөйлеу мәнерін, болмысы мен қылықтарын қабылдау, білімдерін тереңдете түсу арқылы өздерін еркін ұстай бастайды. Ал бұл - өз кезегінде студенттердің қытай тілі бойынша шеттілдік коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға оң ықпал ететіні ақиқат.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Соболева Е. А., Казанцева Н. А. (2020) Иноязычная коммуникативная компетенция как цель обучения иностранным языкам в основной общеобразовательной школе // Наука и образование сегодня. №1 (48). - С. 49-52.
2. Лурия А. Р. Язык и сознание. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. - 336 с.
3. Говорун С. В. (2015) Стратегии учебного аудирования // Грамота. Филологические науки. Вопросы теории и практики. №5 (47). - С. 76-81.
4. Чжэн Б. (2021) Обучение навыкам аудирования при изучении китайского языка как иностранного русскими студентами-лингвистами// Язык в сфере профессиональной коммуникации : сборник материалов международной научно-практической конференции преподавателей, аспирантов и студентов(Екатеринбург, 28 апреля 2022 г.). — Екатеринбург : ООО «Издательский Дом «Ажур». - С. 469-474.
5. Лю Сунхао, Линь Хуан, Гао Нинхуэй (1995). Диктант и его применение // Изучение китайского языка. №4. - С. 39-45.
6. Чжан Ли (1994). Применение принципа предсказания в обучении аудированию // Обучение языку и исследования. № 1. - С. 138-142.

7. Соловова Е. Н. (2002). Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей. -М.: Просвещение, 2002. -239 с.
8. Ци Яньжун (1996). Теория анализа дискурса и сегментное обучение аудированию // Преподавание и исследования языка. № 4. - С. 109-121.
9. Иванова А. И., Иоффе Т. В. (2015). Трудности в обучении аудированию (китайский язык) // Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования. №1 (5). - С. 120-121.
10. Чарчоглян Т. Г., Ли Чуань, Садиева А. Н. (2020). Трудности аудирования при обучении русскоговорящих учащихся китайскому языку // Образовательные ресурсы и технологии. №2 (31). - С. 42-47.
11. Zhang, P. (2020). The role of motivation, strategy use and second language aptitude in the development of listening skills by adult Chinese learners // European Journal of Foreign Language Teaching, 5(2). doi:http://dx.doi.org/10.46827/ejfl.v5i2.3465
12. Гужвинская Е. Р., Дмитриева К. Ф., Мошникова Э. В. (2021). Формирование навыков аудирования в обучении школьников китайскому языку // Kant. №2 (39). - С. 317-322.
13. Жигульская Д. А. (2019). Художественный фильм как средство обучения китайскому языку // Готлибовские чтения: востоковедение и регионоведение Азиатско-Тихоокеанского региона в фокусе современности. Материалы Международной научной конференции Иркутск, 10–16 сентября 2019 г. - С. 161-167.
14. Yao Shujun (2012). Developing Chinese: Elementary Listening Course I – 2nd ed.– Beijing: Beijing Language and Culture University Press, 2012. – 66 p.
15. Киреев А. А. (2020). Обучение аудированию студентов-бакалавров на занятиях по китайскому языку // Художественное произведение в современной культуре: творчество - исполнительство - гуманитарное знание. Сборник статей и материалов. - С. 267-272
16. Колкер Я.М. (2000). Практическая методика обучения иностранному языку: учеб, пособие. — М., 2000. - 264 с.
17. Mu-Hsuan Chou (2022). Strategies for interactive listening in modern foreign language learning // Language Awareness. doi: 10.1080/09658416.2022.2047194

References

1. Soboleva E. A., Kazanceva N. A. (2020) Inozazychnaja komunikativnaja kompetencija kak cel' obuchenija inostrannym jazykam v osnovnoj obshheobrazovatel'noj shkole (Foreign language communicative competence as the goal of teaching foreign languages in the mainstream school) // Nauka i obrazovanie segodnja. №1 (48). - S. 49-52. [in Russ.]
2. Luria A. R. (1998). Jazyk i soznanie (Language and consciousness). - M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1998. - 336 s. [in Russ.]
3. Govorun S. V. (2015). Strategii uchebnogo audirovaniya (Strategies for educational listening) // Gramota. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. №5 (47). - S. 76-81. [in Russ.]
4. Chzhjen B. (2021). Obuchenie navykam audirovaniya pri izuchenii kitajskogo jazyka kak inostrannogo russkimi studentami-lingvistami (Teaching listening skills when learning Chinese as a foreign language by Russian linguistic student) // Jazyk v sfere professional'noj kommunikacii : sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii prepodavatelej, aspirantov i studentov (Ekaterinburg, 28 aprelja 2022 g.). — Ekaterinburg : OOO «Izdatel'skij Dom «Azhur». - S. 469-474. [in Russ.]
5. Lju Sunhao, Lin' Huan, Gao Ninhujei (1995). Diktant i ego primenenie (Dictation and its application) // Izuchenie kitajskogo jazyka. №4. - S. 39-45.
6. Chzhan Li (1994). Primenenie principa predskazaniya v obuchenii audirovaniju (Application of the principle of prediction in teaching listening) // Obuchenie jazyku i issledovanija. № 1. - S. 138-142.
7. Solovova E. N. (2002). Metodika obuchenija inostrannym jazykam: Bazovyy kurs lekcij: Posobie dlja studentov ped. vuzov i uchitelej (Methods of teaching foreign languages: Basic course of lectures: A guide for students of ped. universities and teachers). -M.: Prosveshhenie, 2002. - 239 s. [in Russ.]
8. Ci Jan'zhun (1996). Teorija analiza diskursa i segmentnoe obuchenie audirovaniju (Discourse Analysis Theory and Segmental Learning in Listening) // Prepodavanie i issledovanija jazyka. № 4. - S. 109-121.

9. Ivanova A. I., Ioffe T. V. (2015). Trudnosti v obuchenii audirovaniyu (kitajskij jazyk) (Difficulties in teaching listening (Chinese)) // Vestnik Omskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Gumanitarnye issledovaniya. №1 (5). - S. 120-121. [in Russ.]
10. Charchogljan T. G., Li Chuan', Sadieva A. N. (2020). Trudnosti audirovaniya pri obuchenii russkogovorjashhih uchashhihsja kitajskomu jazyku (Listening difficulties in teaching Chinese to Russian-speaking students) // Obrazovatel'nye resursy i tehnologii. №2 (31). - S. 42-47. [in Russ.]
11. Zhang P. (2020). The role of motivation, strategy use and second language aptitude in the development of listening skills by adult Chinese learners // European Journal of Foreign Language Teaching, 5(2). doi:<http://dx.doi.org/10.46827/ejfl.v5i2.3465>
12. Guzhvinskaja E. R., Dmitrieva K. F., Moshnikova Je. V. (2021). Formirovanie navykov audirovaniya v obuchenii shkol'nikov kitajskomu jazyku (Formation of listening skills in teaching Chinese to schoolchildren) // Kant. №2 (39). - S. 317-322. [in Russ.]
13. Zhigul'skaja D. A. (2019). Hudozhestvennyj fil'm kak sredstvo obucheniya kitajskomu jazyku (Feature film as a means of teaching the Chinese language) // Gotlibovskie chteniya: vostokovedenie i regionovedenie Aziatsko-Tihookeanskogo regiona v fokuse sovremennosti. Materialy Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii Irkutsk, 10–16 sentjabrja 2019 g. - S. 161-167. [in Russ.]
14. Yao Shujun (2012). Developing Chinese: Elementary Listening Course I – 2nd ed – Beijing: Beijing Language and Culture University Press, 2012. – 66 p.
15. Kireev A. A. (2020) Obuchenie audirovaniyu studentov-bakalavrov na zanjatijah po kitajskomu jazyku (Learning to listen to bachelor students in Chinese classes) // Hudozhestvennoe proizvedenie v sovremennoj kul'ture: tvorchestvo - ispolnitel'stvo - humanitarnoe znanie. Sbornik statej i materialov. - S. 267-272 [in Russ.]
16. Kolker M. Ja., Ustinova E. S., Enaliev T. M. (2004). Prakticheskaja metodika obucheniya inostrannomu jazyku: ucheb, posobie (Practical methods of teaching a foreign language: textbook, manual). - M., 2004. – 264 p. [in Russ.]
17. Mu-Hsuan Chou (2022). Strategies for interactive listening in modern foreign language learning // Language Awareness. doi: 10.1080/09658416.2022.2047194

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Сеитова Гаухар Аманжоловна – докторант, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті. Мекенжай: Қазақстан, Алматы қ., Мұратбаев к-сі, 200; gaukhar1306@mail.ru

Кунакова Клара Умирзаковна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті. Мекенжай: Қазақстан, Алматы қ., Мұратбаев к-сі, 200; saule.gosteva@mail.ru

Мусина Асель Бектаевна – педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті. Мекенжай: Қызылорда қ., Қазақстан, Әйтеке би к-сі, 29 А; asel_m8383@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ

Сеитова Гаухар Аманжоловна – докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана. Адрес: Казахстан, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200; gaukhar1306@mail.ru

Кунакова Клара Умирзаковна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана. Адрес: Казахстан, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200; saule.gosteva@mail.ru

Мусина Асель Бектаевна – магистр педагогических наук, преподаватель, Кызылординский университет имени Коркыт Ата. Адрес: Казахстан, г. Кызылорда, ул. Айтеке би, 29 А; asel_m8383@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Gaukhar A. Seitova - doctoral student, Kazakh Abylai Khan University of International Relations and World Languages. Address: Kazakhstan, Almaty, Muratbaev St., 200; gaukhar1306@mail.ru

Klara U. Kunakova - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kazakh Abylai Khan University of International Relations and World Languages. Address: Kazakhstan, Almaty, Muratbaeva, 200; saule.gosteva@mail.ru

Asel B. Musina - Master of Pedagogical Sciences, Lecturer, Kyzylorda University after Korkyt Ata, Address: Kazakhstan, Kyzylorda, Aiteke bi str., 29 A; asel_m8383@mail.ru